

А. Г. Філінюк

**ДЖЕРЕЛОЗНАВЧЕ ВИДАННЯ ПРО ФУНДАТОРА
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УКРАЇНСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІВАНА ОГІЄНКА**

Рец. На кн. «Іван огієнко – організатор, керівник і оборонець Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1920 рр.) : Документи. Матеріали. Світлини. Хроніка діяльності / уклад. і авт. ст. докт. іст. наук, проф. С.А. Копилов і О.М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори – 2006», 2014. – 384 с.»

Залишається трохи більше двох років до 100-ліття Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. До цієї ювілейної дати колектив найстарішого у південно-західному регіоні України вищого навчального закладу вже вступив в активну фазу підготовки. Важливим кроком на цьому шляху стала поява наприкінці 2014 р. науково-документального видання «Іван Огієнко – організатор, керівник і оборонець Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1920 рр.) : Документи. Матеріали. Світлини. Хроніка діяльності». Його упорядниками та авторами виступили доктори історичних наук, професори нинішній ректор університету Сергій Копилов і экс-ректор вишу Олександр Завальнюк. Книга побачила світ як результат творчого задуму Голови Наглядової ради Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка академіка НАН України Валерія Смолія.

Загальне ознайомлення з книгою дозволяє скласти уявлення про її вдало продуману архітектоніку. Вона складається власне з переднього слова, достатньо великої статті про діяльність Івана Огієнка на посаді ректора, основної частини, де зосереджено документи, матеріали та світлини за період дослідження. В наступній частині подано хроніку його ректорської роботи упродовж січня 1918 – листопада 1920 р. Композиційно видання завершує перелік вміщених в ньому документів і матеріалів.

У передньому слові, яким відкривається праця, особливо підкреслюється, що велику роль у становленні і забезпеченні умов функціонування університету – унікальної національної вищої школи, яка з'явилася і функціонувала завдяки Українській революції 1917-1921 рр., відіграв харизматичний діяч, державотворець, науковець, рішучий захисник української ідеї професор Іван Огієнко. Саме його величезними організаційними зусиллями, цілеспрямованістю і наполегливістю за короткий час вдалося блискуче реалізувати місцеву ідею щодо заснування одного із перших українських університетів в адміністративному центрі Поділля.

Про науковість видання засвідчує доволі велика за обсягом та аналітична за суттю і змістом стаття укладачів-авторів про організаційську, керівну, науково-педагогічну і громадську діяльність Івана Огієнка на посаді ректо-

ра Кам'янець-Подільського державного українського університету протягом 1918-1920 рр. В ній передусім віддано належне цілій плеяді дослідників, зокрема О. Герусу, А. Копилову, В. Ляхощкому, А. Марушкевич, С. Сохацькій, М. Тимопику, І. Тюрменко та іншим, котрі чимало зробили аби донести до співвітчизників багатогранну і по-справжньому масштабну діяльність видатного українця XX століття. Разом з тим, цілком обґрунтовано наголошено, що досі не з'ясованими залишаються питання, пов'язані із організацією навчального процесу, науково-дослідною роботою, зміцненням кадрового потенціалу, стилем керівної діяльності, співпрацею з студентством. Цю прогалину заповнено лише висвітленням оригінальних епізодів про організаційську та керівну діяльність першого ректора від першого приїзду до Кам'янця-Подільського 4 квітня 1918 р. по 14 листопада 1920 р., тобто часу його візду в еміграцію.

Вже з початку ознайомлення зі статтею стає зрозуміло, чим пояснюється нижня хронологічна межа, адже саме 4 квітня 1918 р. під час відвідин міста над Смотричем у складі делегації Київського народного українського університету І. Огієнко виступив перед міською громадою своєю доволі яскравою лекцією про українську культуру. Як засвідчують документи, вона була схвально сприйнята присутніми й для місцевих діячів стала поштовхом для висловлення побажання, щоб ректором університету в Кам'янці-Подільському став саме Іван Огієнко. За підрахунками авторів, його багатогранна діяльність на посаді ректора охоплювала щонайменше з 15 важливих напрямів щодо заснування та успішного функціонування першого державного українського університету. Цим стверджується теза про її множинність, складність і масштабність.

Дослідники докладно зупинилися на тягості розв'язання університетського питання на різних етапах Української революції – від Української Центральної Ради і до Директорії УНР. Відзначили і те, що, виділивши ключові питання, Іван Огієнко передусім зосередив зусилля на створенні навчально-матеріальної бази, забезпеченні необхідного фінансування, структурного оформлення та юридичного закріплення вишу, а також формуванні професорсько-викладацького складу та студентського контингенту за європейськими взірцями, налагодженні науково-дослідної роботи, організації повноцінної книгозбірні й перетворенні університету в багатопрофільний вищий навчальний заклад з орієнтацією на перспективу. Предметом особливої уваги ректора, на переконання істориків, був універсальний характер навчально-виховного процесу. В усіх напрямках діяльності І. Огієнко подавав особистий приклад, зокрема упродовж 1919-1920 рр. опублікував наукову статтю, курс лекцій і п'ять навчальних посібників, налагодив університетське видавництво і брав участь у багатьох наукових дискусіях тощо. Вважає харизматичне вміння ректора тісно співпрацювати з керівниками структурних підрозділів вишу, органами центральної і місцевої влади, просвітницькими товариствами, створювати і згуртовувати членів колективу на виконання поставлених завдань. Водночас систематично приділяти увагу найдрібнішим деталям, які так чи інакше впливали на кінцевий результат. Загалом зі статті простежується становлення знаного в українських колах столиці ученого-українознавця у виключно ділового, працьовитого, пунктуального, талановитого організатора, турботливого господаря, ректора вишу, стиль роботи котрого відзначався високою компетенцією, відкритістю і демократичністю, в державного діяча, який, вмів та органічно поєднуючи обов'язки міністра віросповідань, представника української влади у зносинах із польською військовою та цивільною адміністрацією, зумів перетворити українську освіту в повноцінний національний пріоритет.

Безперечно, найбільшу цінність у виданні представляють 236 документів і, які разом зі світлинами склали головну його частину. Серед залученого в матеріалів книги комплексу джерел домінують документи і матеріали (192 із 236) Національного архівного фонду України, зокрема Центрального державного архіву вищих органів влади України, Державного архіву м. Києва та Державного архіву Хмельницької області. Водночас 44 документи і матеріали відібрані з відомих періодичних видань того часу, як: «Відродження», «Життя Поділля», «Нова Рада», «Новий шлях», «Освіта», «Свято Поділля», «Трудова громада», «Трудовий шлях», «Україна» та низки опублікованих документальних збірників. Дослідники згрупували їх тематично у три основні групи.

В першій із них вміщено 57 різноманітних джерел. Вони розкривають діяльність Івана Огієнка щодо заснування та відкриття університету. Це витяги з протоколів засідань ради лекторів Київського народного українського університету, на якому було обрано комісію для поїздки до Кам'янець-Подільського для вивчення можливостей відкрити там університет. Ознайомлення їх змістом робить можливим з'ясування масштабів, форм і методів, труднощів і перешкод, які йому довелося реалізувати перед тим, як урочисто оголосити про відкриття вищого навчального закладу що перетворилося у всенародне свято.

Майже 150 документів і матеріалів другого блоку відтворюють діяльність І. Огієнка щодо формування викладацького корпусу, організації відбору студентів, створення необхідної навчально-матеріальної бази та навчально-методичного забезпечення й розвитку університету. Для цього багато разів зазначені питання ректор піднімав на засіданнях ради лекторів КНУУ, викладачів самого вишу, обгрунтовував у зверненнях до різних державних і місцевих установ, громадських, просвітницьких, видавничих та інших організацій. З цих джерел постають широкі коло питань, які вирішував керівник закладу, рівень його компетенції, відкритості, європейської інтелігентності, демократизму, вміння нестандартно мислити й своєчасно вирішувати назрілі проблеми тощо. З них постає стиль управлінської діяльності І. Огієнка, який опирався на високий професіоналізм, переконання та аргументацію. Вони репрезентують зусилля очільника щодо формування факультетів, кафедр, спеціальностей, зокрема відкриття богословського, історико-філологічного, правничого, сільськогосподарського та фізико-математичного факультетів, надання вишу права проводити іспити на ступені магістра та доктора. Як показують документи і матеріали, особливе місце в роботі професора було формування українського правового поля функціонування університету.

Доволі інформативно наповненим є третій блок, в якому зосереджений 31 документ і матеріал. Він присвячений головним чином викладацькій, культурно-освітній і громадсько-патріотичній діяльності І. Огієнка. На відміну від попередніх комплексів, тут архівні джерела складають менше половини. Проте це аж ніяк не означає применшення їх вагомості та значення. Тут привертають увагу документи і матеріали, де вміщений фактичний матеріал про особисту участь фундатора університету в навчальній роботі, наприклад, читанні відкритих лекцій, публічних виступів, у підготовці підручників, сприянні створенню низки громадських організацій і т. п.

В останньому блоці представлено 12 рідкісних світлин, в яких зафіксовано найважливіші віхи та події з нагоди відкриття у Кам'янці-Подільському державного українського університету.

На наше глибоке переконання, не менш цінною в праці є «Хроніка діяльності Івана Огієнка як організатора, керівника і оборонця Кам'янець-Подільського державного українського університету». Вона вміщує 408 епізодів, подій, кон-

кретних фактів діяльності ректора (127 у 1918 р., 166 – в 1919 та 115 – у 1920 р.), які охоплюють її найрізноманітніші аспекти. Кожен із них ґрунтується на документальних джерелах, що забезпечує їх достовірність і об'єктивність.

Без перебільшення можна сказати, що самостійну наукову цінність представляє зміщений у збірці перелік документів і матеріалів. Він налічує 236 позицій, зокрема 39 витягів із різноманітних засідань і нарад, 40 законів, наказів, постанов і розпоряджень, 35 звернень, 29 листів, 25 телеграм, 25 інформацій і повідомлень, 9 запитань тощо. Їх цінність підвищується тим, що тривалий час вони були забороненими для ознайомлення або використовувалися спорадично і вибірково.

Утім, на фоні виключно позитивного враження не можна не висловити деяких критичних міркувань і побажань про видання. На наше переконання, було б доцільно подати невеличкий матеріал про те, як у часи державної незалежності України поверталось ім'я славетного діяча. Варто було хоча б абзацом наголосити, що нинішній університет у місті над Смотричем продовжує кращі традиції, закладені в буремні роки його заснування та утвердження. Не завадило б у праці розмістити світліни барельєфу засновника, відкритого в 2003 році на головному корпусі університету і загального вигляду десяти випусків наукового фахового видання «Іван Огієнко і сучасна наука та освіта». Цілком очевидно і те, що потрібно підкреслити необхідність повернення і опублікування до 100-річчя університету в книжковому форматі окремого видання документів і матеріалів про закордонне життя й діяльність І. Огієнка. Але ці зауваги аж ніяк не применшують наукової та суспільної значимості рецензованого видання.

Отже, ми маємо справу з цікавим, змістовним джерелознавчим виданням. Книга адресована науковцям, викладачам, архівним і музейним працівникам, освітянам, студентам, старшокласникам, усім зацікавленим пізнати та осмислити, як майже сто років назад завдяки багатогранній діяльності професора Івана Огієнка постав, юридично та організаційно оформився і утвердив свої позиції перший вітчизняний державний український університет – вогнище вищої національної освіти та наукового і духовного відродження нашого народу. Принагідно підкреслити, що виданням можуть послуговуватися зацікавлені представники української діаспори. Сподіваємося, що це спонукає канадських українців передати університету документи і матеріали з родинного архіву Огієнка в Канаді. А це може завершитися появою нового документального збірника про видатного українця, який став фундатором нашого університету і все життя присвятив українській справі.

Отримано: 26.03.2015 р.

С. Е. Баженова

ДІЯЛЬНІСТЬ ІВАНА ОГІЄНКА У СВІТЛІ ДОКУМЕНТІВ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

У листопаді 2014 року у Кам'янець-Подільському видавництві «Медобори-2006» з друку вийшло у світ документальне видання «Листування Івана Огієнка (1909-1921)», обсягом 687 с. Автором передмови та упорядником цього збірника виступив відомий науковець – дослідник та археограф історії Української революції 1917-1920 рр. на Поділлі, громадсько-політичний діяч (працює першим заступником голови Хмельницької обласної ради) Віктор Романович Адамський. За остан-